

Jarosław Kozak

Socjologia moralności a etyczna transformacja nowoczesności

Colloquium nr 2, 201-205

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Kozak

St. Patrick's Presbitery United Kingdom

SOCJOLOGIA MORALNOŚCI A ETYCZNA TRANSFORMACJA NOWOCZESNOŚCI

Recenzja książki Janusza Mariańskiego, *Moralność w kontekście społecznym*, Nomos, Kraków 2014, ss. 333.

Przed laty Krzysztof Kiciński postawił tezę, iż socjologia moralności należy do tych nielicznych dziedzin naukowych, o których można bez większego ryzyka błędu powiedzieć, że została stworzona przede wszystkim w Polsce i nadal stanowi naszą specjalność¹. Ta dziedzina nauki niewątpliwie jest związana z takimi nazwiskami jak: Maria Ossowska, Krzysztof Kiciński, Zygmunt Bauman, Jolanta Kopka, Wojciech Pawlik, Irena Borowik, Tadeusz Doktor, Leon Smyczek, Józef Baniak, Sławomir H. Zaręba. W pierwszych dekadach obecnego stulecia opublikowano także wiele interesujących prac zbiorowych dotyczących różnych problemów moralnych w życiu społecznym.

Powyższy poczet polskich socjologów moralności bez cienia wątpliwości należy dopełnić o jeszcze jedno nazwisko, gdyż ta dziedzina nauki jest organicznie związana z nestorem socjologii moralności Januszem Mariańskim. W dorobku naukowym Profesora znajdują się liczne prace empiryczne, jak również studia teoretyczne dotyczące zjawiska moralności. Ogółem jest on Autorem ponad 50 książek i 1000 artykułów, które na stałe weszły w kanon dyskursu na temat przemian współczesnego świata i miejsca moralności w czasach ponowoczesnych. Niewątpliwie kolejnym osiągnięciem lubelskiego socjologa religii i moralności jest ukazanie się recenzowanej pozycji *Moralność w kontekście społecznym*. Wydanie tejże książki poprzedziły dwie wcześniejsze prace Autora. Pierwsza to *Wprowadzenie do socjologii moralności* (Lublin 1989), będąca owocem

¹ K. Kiciński, *Wstęp*, [w:] *Socjologia moralności*, (red.) K. Kiciński, Warszawa 1984, s. 5.

własnych przemyśleń i lektur, zaś kilkanaście lat później ukazał się nowy podręcznik *Socjologia moralności* (Lublin 2006) o walorze akademickim, zachowujący zasadniczy plan i główne tezy *Wprowadzenia do socjologii moralności*. Obecne wydanie recenzowanej pozycji niesie ze sobą nowy sposób ujęcia zagadnień stanowiących esencję niezbędnych materii w zakresie socjologii moralności, pomnożoną o kwestie szczegółowe wcześniej opracowane przez Profesora w publikacjach książkowych i artykułach, a także wzbogacone dorobkiem naukowym innych socjologów moralności.

Recenzowana publikacja zawiera węzłowe problemy socjologii moralności dodatkowo opatrzone stosownym wykazem bibliograficznym oraz odsyłaczami, które kierują do haseł szczegółowych. Zostały one opracowane w specjalnym słowniku terminów fachowych z zakresu socjologii moralności zamieszczonym na końcu książki. Ten sposób konstrukcji recenzowanej pozycji pozwala Czytelnikowi na swobodne przemieszczanie się w przestrzeni tej dziedziny nauki. Całość publikacji godzi się traktować jako solidne wprowadzenie do socjologii moralności, na podstawie której można wyrobić w sobie podstawową orientację w przedmiocie i zakresie badań tej gałęzi wiedzy naukowej.

Przedmiotem zainteresowań niniejszej pozycji jest nauka empiryczna, która wyodrębniła się ponad sto lat temu wypracowując własny przedmiot i metodę badań naukowych. Bada ona moralność od strony jej społecznego tworzenia się i funkcjonowania (moralność jako społeczny konstrukt), od strony społecznych uwarunkowań tych wszystkich zjawisk, które składają się na dziedzinę moralności. Samą moralność rozumie Mariański jako zewnątrznie funkcjonujący zespół wartości, norm i wzorów zachowań oraz wewnętrzny składnik indywidualnej świadomości. Jest ona empirycznie dostępna i stanowi właściwy przedmiot badań socjologii, a także innych dyscyplin opisowych (na przykład psychologii). Socjologa natomiast interesuje to, co jest specyficznie społeczne, to znaczy wynikające z obopólnego oddziaływania ludzi na siebie, do pewnego stopnia niezależnie od tego, czy są to oddziaływania spontaniczne, częściowo niezależne od woli i intencji jednostek, czy też w pełni świadome, celowe i planowane. Zagadnienia dotyczące moralności można było wcześniej odnaleźć w filozofii prawa i w filozofii moralności. Z czasem przekształciły się one w odrębną dziedzinę wiedzy, należącą do opisowych nauk o moralności. Poza zasięgiem zainteresowań socjologii moralności pozostaje natomiast wpływ czynników nadprzyrodzonych na działania moralne jednostek i grup

społecznych. Problemy te stanowią domenę innych nauk, zwłaszcza filozofii moralności, czy teologii moralnej.

Mariański przekonuje jednak, iż interpretowanie moralności w świetle tylko jednej z nauk byłoby wyraźnym redukcjonizmem, zaś socjologia moralności posiada punkty styeczne z naukami teologicznymi, zajmującymi się analizą działań ludzkich w świetle *Revelatio Dei*. Socjologia nie jest jedyną interpretatorką życia moralnego. Takie rozwiązanie oznaczałoby konieczność przejęcia przez socjologię funkcji historii, psychologii, pedagogiki, filozofii i teologii, co byłoby swoistym absurdem. Lubelski socjolog ubolewa jednakże, iż etycy i teologowie nie zawsze dostrzegali znaczenie rozwoju socjologii moralności. Moralność z punktu widzenia filozoficznego, teologicznego i socjologicznego to trzy sposoby patrzenia na rzeczywistość, które nie są ze sobą logicznie sprzeczne, chociaż odmienne, koncentrują się na różnych aspektach moralności. Zajmują się analizą moralności, ale każda według własnego sposobu określania problemów, koncepcji teoretycznych, własnych charakterystycznych metod i technik badawczych oraz odmiennych metod organizacji badań naukowych.

Autonomiczność socjologii moralności nie przesądza o braku związków z innymi dyscyplinami naukowymi. Wydaje się nawet, że teren, na którym te nauki spotykają się, powoli powiększa się i poszerza. Badania socjologiczne wzbogacają wiedzę o moralności, która jest przedmiotem zainteresowania różnych dyscyplin naukowych. Moralnością zajmują się zarówno nauki opisowo-wyjaśniające, jak i normatywne, a także dyscypliny o charakterze praktycznym. Te ostatnie podejmują problemy konkretnego kształtowania świadomości moralnej i jej urzeczywistniania w zachowaniach ludzkich. O ile nauki normatywne formułują normy moralne, to nauki opisowo-wyjaśniające ukazują ich funkcjonowanie w zmiennych okolicznościach ludzkiej egzystencji.

Bardzo ciekawym elementem recenzowanej pozycji wydają się być stawiane przez Autora pytania o społeczną rolę socjologa moralności. O ile empiryczna socjologia moralności próbuje współcześnie opisywać kondycję moralną społeczeństwa, wskazywać na pewne ogólniejsze procesy przemian i tendencje rozwojowe, to być może warto stawiać pytania i zastanawiać się, czy socjologia moralności może wyjść poza ograniczenia nauki neutralnej aksjologicznie i wskazać na pożądane stany przyszłościowe (wizje), wraz ze środkami do nich prowadzącymi. „Czy socjologowie, w tym i socjologowie moralności, mogą w sposób uprawniony zastanawiać się nad ideą dobrego społeczeństwa i drogami prowadzącymi do jego urzeczywistnienia? Czy jesteśmy skazani tylko na opis interpretacji tego, kim

jesteśmy, co nas łączy i co nas dzieli, jedna czy dwie Polski, czy też mamy prawo – jako socjologowie – postawić pytanie, dokąd idziemy i czy jest to właściwy kierunek drogi? Czy socjologia bliska ludzi ma się ograniczać tylko do opisu i wyjaśniania, bez funkcji wspomagania człowieka w jego próbach urządzania wspólnego domu na miarę jego godności? Na czym polega jej służba wobec społeczeństwa? Czy socjolog może wyłożyć karty na stół i określić swe preferencje aksjologiczne? Jak budować wspólny konsensus moralny w mocno spluralizowanym społeczeństwie, ze swoistym pietyzmem wartości?” (s. 204).

Postawione pytania i zaznaczenie śladów dyskusji są oczywiście fragmentem szerszego problemu interdyscyplinarnych implikacji i założeń metodologicznych w różnych dziedzinach nauki. Mariański przypomina, że chociaż współczesna socjologia moralności uwolniła się od socjologizmu etycznego i ukształtowała się jako nauka opisowo-wyjaśniająca, bez roszczeń do normowania społeczeństwa, tworzenia jakiejś nowej naukowej etyki czy racjonalnej etyki stosowanej, to jednakże nie może ona całkowicie abstrahować od ważnych społecznie i etycznie pytań jak kształtować życie wspólnotowe i wspólne podstawy życia społecznego w warunkach zakwestionowania autorytetów moralnych.

Lubelski socjolog stoi na stanowisku, iż socjologowie powinni być w społeczeństwie katalizatorami poważnego myślenia o sprawach moralnych, gdzie będzie się rozumieć i zmieniać świat społeczno-moralny. Tym samym podziela tezę Zygmunta Baumana mówiącą o tym, że neutralny, niezaangażowany model uprawiania socjologii moralności to *modus irrealis*. Szczegółowa interpretacja założeń opisowego badania moralności, któremu towarzyszy postawa beznamiętnego obserwatora, nie jest wcale sprawą łatwą, jeżeli uświadomimy sobie fakt, iż badania te należą jednak nie do kategorii badań przyrodniczych, lecz do obszaru humanistyki, gdzie wytwory naukowe są szczególnie podatne na przenikanie do nich treści aksjologicznych, gdzie owo przenikanie dokonuje się wieloma drogami. Socjologia powinna przynajmniej pomóc ludziom rozpoznawać problemy moralne i wskazywać, co jest potrzebne do ich rozwiązania i w jakim kierunku powinny iść zmiany w społeczeństwie. Socjologia moralności może być etycznie użyteczna, jeżeli będzie nie tylko badać, jak działa społeczeństwo, co dzieje się w społeczeństwie, ale też prowadzić w warstwie interpretacyjnej refleksję nad tym, jak działać, by społeczeństwo stawało się lepsze. Ow kierunek Mariański nazywa „etyczną transformacją nowoczesności”.

Reasumując, recenzowana pozycja Janusza Mariańskiego *Moralność w kontekście społecznym* jest wszechstronną analizą wybranych problemów współczesnego życia moralnego w zmieniającym się społeczeństwie. Zagadnienia te rozpatrywane są w oparciu o przemyślane zestawienie bogatej bibliografii, będącej niejako znakiem rozpoznawczym Autora. Konstrukcja pracy i jej bardzo wyraźny podział tematyczny sprawia, że lektura jest interesująca i pozwala na bardzo swobodne poruszanie się po całej pracy w celu odnalezienia interesujących czytelnika fragmentów. Prezentowaną pozycję można polecić nie tylko studentom socjologii. Owa książka jest dziełem naukowym przemyślanym pod każdym względem, spójnym i logicznym, po które bez wątpienia sięgną nie tylko badacze tej problematyki.